

ЯКУБ КОЛАС

Два каласы — дзве праўдзівыя песні!
Поплеч, як сёстры, ідуць у свет...
Колькі вы радасці людзям прынеслі
Колас жытнёвы і Колас-паэт.

Раман Тармола-Мірскі.

«Свет Якуба Коласа — прыгожы, ясны, гарманічны. Яго творы нібы выпраменьваюць душэўную цеплыню, дабрату, вялікую чалавечую мудрасць»
(*Іван Навуменка*).

! Сапраўднае імя Якуба Коласа — Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч. Якуб Колас — яго псеўданім, літаратурнае імя.

Колас — сімвал жыццялюбства, жыццязойнасці, шчодрасці і плёну.

Каля ўласнага дома ў Мінску, дзе жыў пісьменнік пасля вайны, ён адвёў дзялянку і вырошчваў жыта, каб заўсёды бачыць каласы.

Крыніца

Можа, вы і не паверыце, што гэта ўсё праўда. Але ці так яно было, ці не так — спрачацца не буду. Скажу проста: гэтая крынічка, напэўна, частавала сваёю вадой яшчэ ваших дзядоў-прадзедаў. Яе вада — найчысцейшыя слёзы веснавых хмараў, што ад узнікнення свету ходзяць над зямлёю такімі прыгожымі чародкамі. Яе беражкі — аксамітныя межы, з-пад гэтых аксамітаў ззяе золата жоўтых пяскоў. А тыя землі, што ляжалі побач! Колькі хараства, колькі мудрага задумлення было ў іх!

Не дзіва, што тут, каля крынічкі, кіпела жыццё, бо кожнаму хацелася стаць бліжэй да вады, каб палюбавацца на сваё ўласнае хараство ў яе люстры, як гэта любілі рабіць прыгожыя краскі. Другім хацелася паслухаць цікавую музыку, якую складалі дробненькія хвэ́лькі, скачучы з каменьчыка на каменьчык, трэ́ція блукалі тут, каб крыху адпачыць у прахалодзе бліскучых хваль, ча́цвёртыя гарнуліся сюды — проста гледзячы на другіх.

Але крынічка была такая скромная, такая сарамяжлівая¹, што нават не зварачала ўвагі на сябе самую і ніко́лечкі не ганарылася сабою. Ця́кла і ця́кла сабе туды, куды несла яе нязнаная сіла, нават і не думаючы пра тое, якую важную ролю аб'яднання жыцця выконвала яна. А тая гара, што дала ёй пачатак жыцця, пазірала на яе з

¹ *Сарам'яжлівы* — сарамлівы, сціплы, нясмелы.

любасцю і гордасцю маці. Часамі яе жоўтыя камяністыя схілы асвятляліся такою радасцю, такою ўсмяшкаю задавальнення, што ўсім рабілася лёгка, добра, ціха, мірна. Найчасцей гэта здаралася тады, калі ўсё вакол пачынала абуджацца пасля ночы. З-за далёкіх рубяжоў зямлі, дзе неба так нізка нахіляецца да яе, уздымалася залатая карона, яе агнявістыя бліскучыя праменні, як стрэлы, разляталіся па зямлі і па небе. Лясны жаваранак і салавейка ў цяністых кустах стараліся навыверадкі павітаць сонейка першымі, і песні іх дрыжалі прыгожай музыкаю ў хвалях паветра ціхай раніцы. І цяжка было сказаць, хто з іх лепей спявае.

Але часы змяняліся, і часам нейкі смутак ахопліваў гару. Тады яна агортвалася сіваю наметкаю¹ і аб нечым моцна тужыла. Ніхто не ведаў, якія прычыны засмучалі гэтую добрую горку. А гара-маці, як відаць, думала аб далейшай долі свае дачкі. Чулае матчына сэрца адгадвала тое, чаго так часта не можа прадбачыць нават ста́лы розум, узбагачаны веданнем з’яў і ўмоў жыцця.

— Эх, дачушка, дачушка! — уздыхала гара.

— Чаго, матулечка, так цяжка ўздыхаеш? — пытала крынічка.

— Эх, любачка! Ты яшчэ мала жывеш на свеце і шмат чаго не цяміш. А я, стоячы тут з незапомных часоў, навучылася бачыць тое, чаго не бачыш ні ты сама, ні гэтыя пышныя і крыху надзіманыя дубы, ні наогул усе большыя і меншыя тутэйшыя жыхары. Толькі людзі, і то

¹ *Наметка (на́мітка)* — доўгі вузкі кусок кужэльнага (ільнянога) палатна, звычайна з каймой або вышыўкай; даўней: галаўны ўбор замужніх жанчын.

не ўсе, а самыя сталыя, самыя разумныя з іх, што пільна і пранікнёна ўглядаюцца ў кнігу жыцця зямлі, могуць трошкі разбірацца ў гэтых справах.

— Што ж ты хочаш сказаць, матуля?

— Мілая дачушка! Даўно я заўважаю, што ў зямлі дзеецца штось нядобрае. Чуе маё сэрца, што нейкая сіла рыхтуецца павесці цябе па другой дарозе.

— А што можа рабіцца ў зямлі? — спытала здзіўленая і зацікаўленая крынічка. — Зямля такая спакойная, нерухомая, як быццам зусім акамянела і застыла.

Слухалі травы, слухалі краскі, слухаў ракітнік і лазняк, птушкі, нават салавейка прыпыніў сваю песню і прыслухоўваўся да гэтай размовы. Усім здавалася, што нікога на свеце няма разумнейшага за крынічку, бо аб такіх цікавых і мудрых рэчах гаманіла з імі яна! А тут і крынічка шмат чаго не ведае. І ўсе сцішыліся — так уважліва слухалі яны гэтую гаворку.

— Эх, неразумнае дзіцятка! — сказала гара. — Гэта толькі павярхоўнаму воку не відно нічога. Зямля жыве, у яе жыцці многа-многа змен, толькі ж яны выяўляюцца так павольна, так непрыметна, і на першы погляд здаецца, што яна скончыла кола свайго існавання. А ты вазьмі вецер: чаго толькі не робіць ён? А гэтыя прыгожыя хмаркі, што любяць так часта прапаўзаць над намі, каб адбіцца ў люстры твае чыстай вады! А іншыя схаваныя ў нетрах¹ зямлі сілы! Але не ў гэтым справа, пра гэта мы пагаворым другім разам. Справа ж у тым, што цябе хочучь павярнуць на другую дарогу.

¹ *Нётры* — тут: тое, што змяшчаецца пад зямной паверхняй.

— А чым жа, матуля, гэта кепска? Ну і пайду, і пабягу ў другіх берагах... Скажу табе, родная, мне і самой хацелася паглядзець на другія краіны белага свету.

Засмуцілася старая гара, пацямнелі яе прыгожыя схілы, бо вечар павольна апускаўся на зямлю і за далёкімі пагоркамі хавалася сонца.

— Я мушу перасцерагчы цябе, дачушка, — зноў сказала гара. — Наўперад ты добра падумай, а ўжо тады выбірай свой лёс. Ніхто, дачушка, не можа стрымаць твайго жадання, і ты пойдзеш туды, куды цябе так цягне твая цікавасць. Ты пойдзеш у другі бок, у другія краі панясеш сваю ваду. Праўда, ты спаткаеш шмат новых з'яў, угледзіш тое, што табе і не снілася. Але памятай, дачушка, ўспомніш ты сваю старую матку, ўспомніш аксаміты тваіх беражкоў і залатое сваё дно, і моцна-моцна пацягне цябе сюды, бо сярод чужынцаў ты згубіш свой воблік, сатрэшся з твару зямлі. А я тут буду стаяць адна, і туга разлукі з табою высушыць маё сэрца. Ты паглядзі, вунь там, бачыш, стаяць горы, а на іх расце лес. Гэта ўсё маё сваячкі, і не сёння-заўтра яны, таксама як і я, дадуць пачатак новым крынічкам. Яны будуць бегчы сюды, і калі б ты пачакала, дык яны зліліся б з табою: нахіл зямлі якраз ідзе ў гэты бок. Тады б вы сталі магутнай ракою, і ў гурце вам не страшна было б каціцца ў свет: вас ніхто не адолее, і вы не страціце сябе на чужыне. Вы б ажывілі ўвесь гэты край, ён стаў бы багатым на зайздрасць чужынцам.

І яшчэ скажу табе адно: калі ты пачуеш, як здрыганецца зямля, дык хутчэй, як мага, старайся перарэзаць, прабегчы абвал, які ляжа ўпоперак твае дарогі, і ты пацячэш па старым жолабе. А не зробіш гэтага, дык ужо

будзеш прымушана звярнуць на другую дарогу, куды цябе горне гэтае няяснае, такое павабнае жаданне навізны.

Вечар даўно кінуў намётку шэраватага змроку на заціхаючую зямлю. Гара маўчала, ціха разважаючы аб чымсьці. Поўны месяц устаў на небасхіле, усміхнуўся, бы той падарожны, страціўшы надзею на добрую долю; яго таемны і тужлівы водбліск разліўся над ціхімі разлогамі зямлі і неба. Крынічка ўсё бегла, гнала хвальку за хвалькай, поўная задумення. Булькала і звінела, як музыка, зачароўваючы зялёныя беражкі; залатыя мары снаваліся над пахіленымі галоўкамі прыгожых красак. Месячык падплыў яшчэ вышэй і кінуў сваю касу ў лона крынічкі і зачараваў яе.

Цяпер ёй яшчэ мацней захацелася ісці далёка, бо ёсць невыразнае хараство ў гэтых прыгожых далях, у гэтых няясных парываннях да невядомага.

Прыгожыя мары-летуценні раптоўна перабіліся. Крынічка пачула, як пад ёю здрыганулася зямля, цяжкая глыба адарвалася ад гары-маці і загарадзіла ёй дарогу.

— Я не праб'юся! Я не праб'юся! — прашаптала крынічка.

— Хутчэй, хутчэй, дачушка, ты здолееш прабіцца! — з матчынай любасцю і страхам перад дарагой стратай трывожна казала гара.

— Я не праб'юся!.. Што ж? На новую дарогу. — І ў другі бок пабегла крынічка.

Заплакала гара буйнымі росамі... Асірацела старая гара, пераляцеў кудысь салавейка, пасохлі прыгожыя краскі, і жоўтымі пяскамі засыпаў вецер прыгожую дарожку крынічкі.

Нарадзіліся і пацяклі другія крынічкі, утвараючы новае жыццё, а гэтае, калісь шумлівае і вясёлае, месца пачало заміраць і глухнуць. І толькі гара з абветранымі схіламі яшчэ сведчыла аб даўнейшых часах поўнага жыцця. Нават трава не расла тут, і толькі непатрабавальны сівец¹, які прывык да цяжкіх умоў жыцця, сям-там раскідаўся крупінкамі па гары.

Прайшоў час. Была раніца. Сонейка пачынала новы дзень. Ціха ўздываўся надлагчынамі туман, крычалі дзесь гусі. Лесавы жаваранак ужо снаваў у небе і вітаў яснае сонца. Ён так і застаўся тут, каля гэтай гары-сіраціны, і толькі адзін разганяў яе журбу; часамі ўсмешка засмучанай радасці асвятляла яе жоўтыя схілы. Скончыўшы песню, жаваранак сеў на камень, што ляжаў на самым версе гары, і сказаў:

— Паслухай, маці, а да цябе прыйшлі дарагія госці, толькі яны баяцца зірнуць табе ў вочы.

На купінках сіўцу блішчалі, як слёзы, буйныя кроплі расы.

— Ах, мілая матуля, — загаманілі кроплі, — мы прыйшлі, бо вельмі ж смуціліся па табе ў далёкіх неведомых краях. Мы — часткі твае роднае крынічкі, што цякла з твайго сэрца. Даруй жа нам, матка, што мы не паслухалі цябе. — І казалі аб сваім бадзянні.

Аб чым маглі сказаць яны, падумаўце самі.

Гара ж ім сказала:

— За тое, што вы не паслухалі свае маткі і кінулі сваю радзіму, вы будзеце вечна кружыцца па свеце і ніколі не

¹ *Сівец* — шматгадовая травяністая расліна (трапляецца на лугах, лясных палянах, ускрайках балот).

збудзеце сваёй жальбы па родных кутках, і нідзе не будзеце мець вы прытулку на свеце.

Прыгрэла сонейка, заззялі кропелькі дарагімі камянямі і зніклі. Куды ж яны дзеліся? Куды?

1. Якой аўтар малюе крынічку? Як характарызуе яе? Чаму крынічка не паслухалася сваёй маці-гары?
2. Угадайце ўрокі маці-гары, падмацуйце іх адпаведнымі радкамі з казкі.
3. Якая была галоўная мара жыцця маці-гары? Чаму гэта мара не ажыццявілася?
4. Як паплацілася за сваю бесклапотнасць і неабачлівасць дачушка-крынічка? Выкажыце свае адносіны да гары і крыніцы.
- 5. Паразважайце, ці падыходзяць словы Янкі Купалы «Не шукай ты шчасця, долі на чужым далёкім полі» ў якасці парады дачушцы-крыніцы.
6. Знайдзіце ў тэксце радкі, у якіх сфармулявана галоўная думка казкі. Прачытайце іх.
- 7. Падзяліце твор на часткі, падбярыце да іх загаловкі. Падрыхтуйце падрабязны пераказ адной з частак.

Літаратурная размінка

1. Прыгадайце народную казку «Стары бацька». Што ў ёй асуджаецца і што ўхваляецца?

2. Прачытайце наступныя прыказкі. Запішыце ў сшыткі тыя, у якіх гаворыцца пра адносіны да бацькоў.

Будзь свайму слову гаспадар.

Дзеўка без касы не мае красы.

Бацькоўскае слова дарэмна не гаворыцца.

Не радуйся чужой бядзе, бо свая ззаду ідзе.

Бацькоў слухаць — гора не знаць.